Ivan Janko Cafuta

NEKAJ BESED O DELU NA CENTRIH ZA SOCIALNO DELO

(NAJVEČ O DELU Z MLADOSTNIKI)

Pred nedavnim me je hči prvošolka vprašala, kaj sem po poklicu (sem socialni delavec in dipl. sociolog, zaposlen na enem od slovenskih centrov za socialno delo, na oddelku za mladoletnike). Moj odgovor, da sem sociolog in socialni delavec, ji ni veliko pomenil, odgovorila mi je, da to ni nič, da je poklic biti frizer, kuhar ali kaj takega. Pa vendar me je vprašala še, kaj potem delam v službi. Odgovoril sem ji, da se pogovarjam z ljudmi, pišem poročila, mnenja ipd., pa je odgovorila v smislu: »To že, da se pogovarjaš in pišeš, toda kaj (če sploh kaj) delaš?«

Čeprav drugačne, imam težave, ko odgovarjam na podobna vprašanja, ki mi jih zastavljajo različni odrasli ljudje. Vsake toliko časa me kdo vpraša, kaj delam v službi oz. kaj (vse) se dela na centrih za socialno delo (v nadaljevanju večkrat kar CSD). Na taka vprašanja odgovarjam različno. Najprej poskušam natančneje ugotoviti, zakaj me to sprašujejo, nato se odločim, kako bom odgovoril, bo moj odgovor kratek in splošen, bo obširen. Najpogosteje se pokušam odgovoru kar izogniti. Največji problem pri odgovarjanju na to vprašanje je zame kompleksnost in raznovrstnost del in opravil, s katerimi se srečujem na delovnem mestu. Na vprašanje, kaj delam(o) na CSD, v tem sestavku seveda nisem odgovarjal enako, kot sem odgovarjal svoji hčerki, ki ji v resnici nisem znal odgovoriti tako, da bi bila z odgovorom zadovoljna, pač pa sem odgovarjal, kot da govorim ljudem, ki o področju sociale že nekaj vedo. Zaradi tega je za ljudi, ki jih to področje posebej ne zanima, ta članek bolj kot ne dolgočasen. Dejavnost(i), ki se odvija(jo) na centrih za socialno delo, je težko, najbrž kar nemogoče enovito definirati in opredeliti na notranje konsistenten način, z navzven jasnimi mejami do drugih dejavnosti oz. strok, zato se odpovedujem poskusu. Pri opisovanju svojega dela, vloge delavca centra za socialno delo na področju mladostniške in družinske problematike, bom tako na več mestih ostal na ravni opisovalca. Na tej ravni bom najprej orisal zakonodajni okvir, ki določa moje delovno področje. Ta okvir v glavnem določajo naslednji zakoni:

Zakon o socialnem varstvu, ki me kot socialnega delavca in sociologa z opravljenim strokovnim izpitom postavlja v vlogo primernega izvajalca (69. čl.) vseh petih vrst socialnovarstvenih storitev, ki jih ta zakon določa. Te storitve so natančneje opredeljene v *Pravilniku o standardih in normativih*. Moj delodajalec me s sistematizacijo delovnega mesta pooblašča za izvajanje treh od petih, in sicer za izvajanje prve socialne pomoči, osebne pomoči in pomoči družini za dom.

Zakon o kazenskem postopku me kot delavca centra za socialno delo pooblašča (prav tako moj delodajalec) za izvajanje več del in nalog: seznanjanje s potekom postopka proti mladoletniku na sodišču, vključno z dajanjem predlogov in pravico do opozarjanja na dejstva in dokaze, naprej, pravico oz. dolžnost dajanja predlogov javnemu tožilcu o smotrnosti postopka zoper mladoletnika/co; pravico oz. dolžnost navzočnosti pri dejanjih pripravljalnega postopka za mladoletnike/ce. Predstavnik/ca centra za socialno delo je lahko/mora biti navzoč na seji senata za mladoletnike in na glavni obravnavi na sodišču, na poziv sodnika za mladoletne pa je center za socialno delo

dolžan izdelati obvestilo o izvrševanju vzgojnih ukrepov. Na zahtevo sodnika je center za socialno delo dolžan izdelati tudi poročilo o mladoletniku/ci, njegovi/njeni osebnosti in življenjskih okoliščinah. Do take zahteve pride praviloma pri obravnavi vseh mladoletnikov/ic, ki so v kazenskem postopku.

Po *Zakonu o izvajanju kazenskih sankcij* sem kot delavec centra za socialno delo dolžan pomagati pri resocializaciji gojencev v prevzgojnem domu, dolžan pa sem tudi izvršiti sodni sklep – izvajati vzgojni ukrep strožjega nadzorstva organa socialnega varstva ali namestiti mladostnika/co v vzgojni zavod ali prevzgojni dom. Prvega moram kot delavec centra za socialno delo tudi pripraviti, izvajati, pri drugih dveh pa sem dolžan po namestitvi, ki jo opravim sam ali s pomočjo policije, sodelovati v postopku mladostnikove/čine resocializacije.

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih me, enako moj delodajalec, določa za izvajalca storitev po 119., 120. in 121. členu. 119. člen narekuje, da se v korist in zaščito mladoletnika, če gre za njegovo ogroženost, opravi vse razen odvzema oz. namestitve v drugo okolje, ostala dva člena pa narekujeta, če so za to razlogi, tudi namestitev otroka oz. mladostnika/ce v drugo življenjsko okolje – v enem primeru v soglasju s starši, v drugem primeru brez soglasja staršev, z aktom odvzema otroka. Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih in moj delodajalec me pooblaščata in določata za udeleženca v upravnem postopku (v glavnem v vlogi člana strokovne komisije), ki ima za cilj določitev stikov razvezanih staršev z skupnim otrokom.

Pri izvajanju naštetih ukrepov je, kot postopkovni zakon, predpisan *Zakon o splošnem upravnem postopku*. Na osnovi tega sem kot delavec centra za socialno delo ali (1) vodja upravnega postopka, v katerem odločim (ob pomoči mnenja strokovne komisije, po izvedeni ustni obravnavi), ali bo mladostnik še naprej živel v domačem okolju ali ne, ali kot (2) član strokovne komisije, ki izdela strokovno mnenje o razmerah, v katerih mladostnik živi, in poda predlog, kaj bi bilo zanj v prihodnje najprimerneje. Ko je postopek končan, sem pogosto tudi dolžan poskrbeti za izvajanje oz. izvršitev ukrepa, ki ga izrečem ali kot član strokovne komisije predlagam.

Zgoraj sem bežno orisal svoje delovno področje. Vem, da se je težko znajti v vsem tem. Da bo zadeva še manj pregledna, bom napisal še nekaj besed o ostalih področjih dela na CSD.

Pomemben del dejavnosti CSD je *dodeljevanje denarnih pomoči* za socialno oz. materialno ogrožene posameznike in družine. To področje ureja *Zakon o socialnem varstvu*. Upravičenci do te vrste pomoči prejemajo denarni dodatek ali t. i. edini vir preživljanja. Pomemben del dejavnosti CSD je tudi urejanje *otroškega dodatka in dodatka za nego otroka* ter urejanje *denarnega nadomestila za čas porodniškega dopusta in starševskega dodatka*. Otroške dodatke prejema večina staršev za svoje otroke, starševski dodatek prejemajo matere, ki niso upravičene do porodniških nadomestil, porodniška nadomestila pa prejemajo vse matere, ki so bile pred porodom redno zaposlene. Dodatek za nego otroka prejemajo starši težje prizadetega ali bolnega otroka. To področje ureja zakon o družinskih prejemkih. Področje zase je na CSD tudi urejanje *rejniških razmerij*, kar pomeni v prvi fazi urejanje pravno-upravnih razmerij, pozneje pa svetovalno delo oz. stalno spremljanje rejenca/ke, rejniške družine in otrokovih bioloških staršev. Pri rejništvu gre torej za pomoč otrokom, ki jim biološki starši za krajši ali daljši čas niso (bili) sposobni, voljni ali zmožni preskrbeti primernega življenskega okolja. Centri za socialno delo so tudi ustanove, ki samostojno urejajo posvojitve otrok, torej ustanove, ki vodijo postopek izbire novih staršev, njihovo pripravo na starševstvo in opravijo pravno-upravni del postopka. Eno od področij dela na CSD je tudi delo s populacijo *zapornikov in bivših zapornikov*. Delavci CSD občasno kontaktirajo z tistimi, ki so na perestajanju zaporne kazni, v smislu svetovanja, v ta proces pa so vključeni tudi prostovoljni neprofesionalni svetovalci, ki delajo pod mentorstvom strokovnega delavca centra za socialno delo. Po odpustu iz zapora so bivši zaporniki deležni svetovanja in pomoči pri

ponovni vključitvi v »zunanje« življenje, ki ju izvaja CSD. CSD ureja tudi *skrbniška razmerja*, tako za otroke kot odrasle. Pri otrocih gre za primere ob izgubi staršev, primere, ko starši otroka zanemarjajo, ali pa, ko ne morejo opravljati starševskih dolžnosti. Odrasle osebe so postavljene pod skrbništvo, ko niso sposobni poskrbeti zase in za svoje pravice. Skrbniška razmerja se vzpostavljajo tudi na osnovi sklepa sodišča o delnem ali popolnem odvzemu poslovne sposobnosti. Skrbništva so stalna, možna pa je tudi vzpostavitev začasnega skrbništva, ko je za osebo na sodišču v teku postopek za odvzem poslovne sposobnosti, ali skrbniško razmerje za posebne primere, ko odrasla oseba sama ni sposobna opraviti kakšnega dejanja, ali za otroka, kadar so njegovi interesi v kakšnem pravnem poslu nasprotni interesom njegovih staršev (dediščine, darilne pogodbe ipd.). Pomembno področje dela na CSD je ukvarjanje s *populacijo starih ljudi*, še zlasti tistih, ki so zaradi upešanih telesnih in mentalnih funkcij potrebni posebne družbene skrbi. Pomagajo jim pri nameščanju v domove za stare, jim svetujejo, pomagajo pa jim tudi pri organizaciji pomoči soseske oz. lokalne skupnosti. Na več CSD je razvita tudi mreža prostovoljnih in profesionalnih sodelavcev za pomoč na domu. Centri za socialno delo vodijo tudi evidence o preživninah otrok in ob vsaki uskladitvi revalorizirajo sodno določene in na centrih za socialno delo dogovorjene preživnine. V okviru delovanja enega od centrov za socialno delo obstaja tudi Zavetišče za brezdomce, kjer lahko ljubljanski brezdomci prenočujejo in dobijo en obrok tople hrane dnevno. Pri centrih za socialno delo delujejo še različne druge organizacije z različno stopnjo avtonomnosti, ki se ukvarjajo s problematiko mladih, »odvisniki«, osebami z motnjami v telesnem in duševnem razvoju itn.

Eno pomembnejših področij na CSD je *družinsko področje*. Na CSD so organizirane družinske in zakonske posvetovalnice za ljudi, ki so se znašli v partnerski, tudi osebni stiski, pa sami ne najdejo izhoda iz nje. Znotraj družinskega področja je pomembno podpodročje vodenje postopkov za dodelitev otrok enemu od staršev, ki sta se razšla, ter urejanje stikov med staršema in otrokom/otroki, potem ko so se razšli. V primeru razpada izvenzakonske skupnosti, v kateri se je rodil in živel otrok, se te zadeve urejajo v izključni pristojnosti CSD, pri razvezah zakonske skupnosti pa CSD sodelujejo v postopkih na sodiščih kot samostojna »zunanja« strokovna služba, na katero se obrne sodišče po strokovni nasvet, mnenje, oceno ali predlog. Na CSD se vodijo vsi postopki za urejanje stikov otrok z razvezanim staršem, ki mu otrok ni bil dodeljen v vzgojo in varstvo – bodisi po razvezi formalno sklenjene zakonske skupnosti ali razpadle izvenzakonske skupnosti. Na to področje dela z družino sodi tudi vodenje postopkov za zaščito otrok, v primerih, ko so v svojih družinskih okoljih ogroženi zaradi neprimernih ravnanj staršev, zanemarjanja, nasilja, zlorab ipd. V takih primerih lahko CSD ponudi pomoč, npr. svetovanje, tudi družinsko terapijo, lahko pa vpelje in izvede upravni postopek, v katerem je mogoče iz navedenih razlogov staršem otroka odvzeti in ga namestiti v rejniško družino, zavod, stanovanjsko skupino ali drugo ustrezno življenjsko okolje.

NA CSD POMAGAMO REŠEVATI PROBLEME DRUGIH, IMAMO PA TUDI SVOJE

Prej sem na kratko orisal bolj ali manj tipično podobo delovnega področja centra za socialno delo. Ta oris je zgolj okviren, ne povsem sistematičen. Centri za socialno delo se med seboj tudi močno razlikujejo, glede na delovno prakso, delovno organiziranost ipd. Do razlik prihaja zaradi različnega števila zaposlenih, ko so v manjših CSD primorani organizirati delo po polivalentnem principu, da vsak dela vse, potem zaradi različnih strokovnih profilov zaposlenih (socialni delavci, pedagogi, psihologi, sociologi, pravniki), različnih osebnih angažiranosti zaposlenih, ohlapno in široko zarisanega zakonodajnega okvira za to področje itn. Zdi se mi, da so naši centri za socialno delo, podobno kot nekoč samoupravljanje, posebnost področja bivše Jugoslavije. Kot taki so morda nastali v svojevrstnem duhu sinkretizma, da

bi obsežna enovita organizacija dajala možnost povzemanja in združevanja starega in različnega v novo, kvalitetno višjo celoto, bolj verjetno pa je do ustanov s tako raznovrstno dejavnostjo prišlo v duhu centraliziranja družbe, v težnjah po poenostavitvi dejavnosti, v želji po čim večji preglednosti in možnosti dobrega nadziranja.

Na podlagi osebnih izkušenj in ugotovitev drugih trdim, da imamo v sferi sociale oz. na delovnem področju, ki ga zajemajo centri za socialno delo, kar nekaj problemov, ki bi jim bilo potrebno posvetiti več pozornosti. Poudaril bom nekatere:

- velik obseg dela oz. preobremenjenost strokovnih delavcev;
- konflikt različnih poklicnih vlog v eni osebi, kar je še zlasti v ospredju v manjših centrih za socialno delo, kjer imajo manj možnosti pri notranji razporeditvi oz. organizaciji dela;
- izvajalci socialnovarstvenih storitev se težko dovolj opremimo z vsemi potrebnimi znanji, oziroma, težko se strokovno usposobimo za vsa različna področja in dela, ki smo jih po zakonu dolžni izvajati;
- često nejasna ali celo odsotna strokovne doktrine (poklicno socialno delo pri nas je relativno mlado).

PREOBREMENJENOST Z DELOM

Pred dvema letoma sem kot zunanji sodelavec Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani sodeloval priizvedbi in obdelavi ankete, namenjene in poslane vsem slovenskim centrom za socialno delo (odd. za mladoletnike), vsem slovenskim sodiščem in tožilstvom ter nekaterim drugim ustanovam, za katere smo vedeli, da razvijajo določene socialnovarstvene programe. Od 80 anketnih vprašalnikov, kolikor jih je bilo razposlanih, je prispelo nazaj izpolnjenih 55, dve tretjini s centrov za socialno delo, ostali pa v glavnem s sodišč in tožilstev.

Eno od zastavljenih vprašanj se je nanašalo na splošne pogoje dela. Slaba polovica vseh s področju socialne dejavnosti, ki so na to vprašanje odgovorili, jih je na prvo mesto postavilo preobremenjenost na delovnem mestu. Na vprašanje v zvezi s številom primerov na enega delavca je bilo mogoče izračunati, da je prišlo na delavca v povprečju nekaj nad 100 primerov. Vsak šesti je odgovoril, da ga izčrpava to, da mora opravljati različna dela – polivalentnost.

ZDRUŽEVANJE RAZLIČNIH POKLICNIH VLOG V ENI OSEBI IN S TEM POVEZANO VPRAŠANJE VAROVANJA POKLICNE SKRIVNOSTI

Znana so mi nekatera razmišljanja kolegov in kolegic, prav tako delavcev centrov za socialno delo, na to temo. Spomladi 1995 sem opravil z ljubljanskimi kolegi/cami intervju, v katerem sem jih spraševal po njihovih pogledih na ta problem. Slišal sem zanimive odgovore, mnenja ali ocene. Nekatere bom povzel.

Eden od kolegov je ocenil, da je to osebni problem vsakega strokovnega delavca centra za socialno delo, ki se s tem srečuje. Menil je, da je to vedno odprt problem, da se delavec CSD pri svojem delu vedno giblje na premici pomoč-nadzor. Povedal je, da je pri strankah, ki pomoči niso voljne sprejeti, ta konflikt velik. Strokovni delavci imajo po njegovem v glavnem željo pomagati, so orientirani k pomoči in ne k nadzoru. Presodil je tudi, da je tako pač življenje in da je narava našega dela, da smo vedno nekje vmes. Po njegovem se mora človek zavedati svoje vloge in vedeti, za kaj je plačan. Navedel je primer, ko je nameščal nekega fanta v vzgojni zavod, ker je menil, da je bilo to za fanta koristno, drugače pa je lahko, ko gre za izvajanje podobnega ukrepa pa nalogu sodišča. Ena od kolegic je dejala, da bi se ji zdelo primerno ločiti svetovalno od nadzorstvene funkcije tako, da bi na CSD izvajali le svetovanje in pomoč, nadzor pa bi opravljala kakšna druga služba. Drugi kolegici ni všeč, da se ti vlogi mešata. Vzgoja je po njenem po svojem bistvu v veliki meri (tudi) omejevanje, kar je zanjo sprejemlivo, problem pa se pojavi na praktični ravni, ko mladostnik/ca omejevanje doživlja kot nasilje. Ena od kolegic je povedala, da njihovi mladostniki/ce med obravnavo na CSD ne čutijo nadzorovanja,

ker v pogovoru na CSD temu ne dajejo posebnega poudarka. Pogovarjajo se bolj o šoli, njihovi družbi ipd. Mladoletniki/ce po njenem sploh ne čutijo, da gre za nadzor, pač pa prihajajo zaradi pomoči.

Na vprašanje o primernosti združevanja različnih poklicnih vlog v eni osebi (pravni, še zlasti pa fizični osebi) se veže tudi *vprašanje poklicne skrivnosti*. Strokovni delavec v vlogi svetovalca ali terapevta je s svojo stranko, klientom oz. uporabnikom v zaupnem razmerju, sicer ne bi mogel uspešno delovati kot svetovalec ali terapevt. Načelo zaupnosti je pri teh vrstah obravnav visoko cenjeno oz. vrednoteno. Načelo zaupnosti je vnešeno v etične kodekse strok, ki se ukvarjajo s svetovanjem in terapijo, in je zapisano tudi v etičnem kodeksu za področje socialnega varstva. Strokovni delavec centra za socialno delo se pri delu pogosto znajde v dualizmu med seboj izključujočih si poklicnih vlog – ko je stranki svetovalec ali terapevt, hkrati pa je do nje še v vlogi:

a) osebe, ki vodi ali sodeluje v postopku, kjer se odloča v družinskopravnih zadevah, ali

b) v sodnem postopku, kot strokovni pomočnik ali strokovni sodelavec sodišča in kot tak zavezan načelu materialne resnice, torej mora oz. bi moral na sodišču na zahtevo sodnika povedati vse, kar ve o svoji stranki, tudi podatke, ki jih je pridobil v zaupnem razmerju z njo (brez zaupnega razmerja mu stranka določenih zadev niti povedala ne bi). Strokovni delavec se v takih primerih znajde v dilemi, lahko tudi v stiski, ko ne more istočasno upoštevati obeh načel (načelo zaupnosti in načelo materialne resnice), ki jima je tako ali drugače zavezan. Glede na to je mogoče presojati tudi varnost strokovnega delavca CSD, saj lahko različni centri moči zahtevajo od njega v isti zadevi istočasno vedenje po določilih obeh različnih in med seboj izključujočih si načel. Sodišče, na primer, zahteva posredovanje vseh strokovnemu delavcu znanih podatkov o mladoletni osebi, zoper katero teče postopek. Če strokovni delavec centra za socialno delo sodišču ne posreduje zahtevanih podatkov, je pogosto deležen pritiskov, širijo slab glas o njem, o njegovi domnevni nepripravljenosti za sodelovanje, nedelavnosti, neustreznosti, včasih tudi nestrokovnosti ipd. S tem nočem reči, da ne razumem potrebe sodnikov po tem, da bi imeli čim več informacij o ljudeh, ki jim morajo soditi v svojih postopkih. Pač pa hočem reči, da bolj kot njih razumem sebe; razumem tudi določilo 153. člena Kazenskega zakonika R. Slovenije in razloge, zaradi katerih je tak člen zapisan v zakonu. Ta člen govori o izdaji poklicne skrivnosti, varovanju katere smo zavezani tudi socialni delavci.

Zakon oz. pravo razumem tudi v smislu zaščite ljudi pred morebitno samovoljo oblasti. Vse, kar se sme kaznovati, mora biti v zakonu predvideno in veljati mora načelo sorazmernosti. Kakšno kazen lahko torej pričakujem, če »izdam« poklicno skrivnost sodišču, in kakšno, če je ne »izdam«? Nejasne so tudi meje, ki naj bi predstavljale ločnico med dovoljenim in nedovoljenim, kaj je v vsebinskem smislu poklicna skrivnost, kaj se šteje za večjo in kaj za manjšo kršitev in kakšna kršitev se sankcionira z določeno kaznijo. Ni mi znano, da bi bilo to kje natančneje kvalificirano oz. opredeljeno, zato se lahko kot strokovni delavec CSD znajdem skoraj kadarkoli med kladivom in nakovalom. Če ne »izdam« poklicne skrivnosti sodišču, se pravi, jim ne posredujem podatkov o dejstvih, ki sem jih izvedel kot socialni delavec pri opravljanju svojega poklica, bo sodnik/ca reagiral/a na navedeni način. V primeru, da »izdam« tako skrivnost, mi lahko izreče oz. naloži kazen moja nadzorna instanca, na primer, da moram ponovno opraviti strokovni izpit.

Pri osvetlitvi problema poklicne skrivnosti je mogoče prepoznati konflikt združevanja različnih poklicnih vlog v eni osebi, še zlasti, ko gre za združevanje vlog, ki se med seboj bolj ali manj izključujejo. Kaj pravi na to praksa? Ko sem kolege/ice v že omenjenem intervjuju spraševal o tem, so mi povedali tole.

Prevladalo je mnenje, da je glede varovanja poklicne skrivnosti ključna ocena oz. presoja strokovnega delavca samega. On naj bi bil tisti, ki naj v konkretni situaciji prepozna, kaj šteje za poklicno skrivnost, in se nato odloči, kaj bo s tem počel. Menili so,

da je malo primerov, kjer je ta problem »vroč«. Če stranka v pogovoru na CSD kaj pove kot zaupno, potem tega ne posredujejo naprej, na primer na sodišče oz. na sodišču. Trudijo se, da strank ne bi prizadeli. Kolegica je opisala situacijo, ko je prišla k njej v pisarno skupina fantov, ki so ji povedali, da so storili kaznivo dejanje. V pogovoru jih je prepričevala, naj gredo to povedat še na policijo, kar so potem tudi storili. Izrečena kazen oz. vzgojni ukrep, ki je pozneje sledil na sodišču, je bil zaradi tega blažji. Ena od kolegic je v intervjuju poudarila problem varovanja poklicne skrivnosti v primerih, ko sodišče v postopku zoper mladoletnega/o storilca/ko kaznivega dejanja v končnem sodnem sklepu povzame ali celo citira dele poročila, ki jim ga je pred tem poslal strokovni delavec CSD. V takem kontekstu je povzemanje informacij iz teh poročil delikatno, saj sodnik/ca s tem utemeljuje svojo izbiro vzgojnega ukrepa za določenega mladostnika/co. Kolegi/ce iz nekega ljubljanskega CSD so v intervjuju povedali, da na sodišču zelo upoštevajo to, kar oni zapišejo in predlagajo v svojih poročilih – v 80% vseh primerov. Kadar pa sodišče izreče vzgojni ukrep, različen od tistega, ki so ga predlagali, izvajanje takega ukrepa praviloma ni uspešno. Kolegi/ce so bili v glavnem mnenja, da strokovni delavci CSD nismo dolžni ovajati svojih strank organom pregona. Z delavci sodišča se praviloma pogovarjajo le o kaznivem dejanju, zaradi katerega je mladoletnik/ca v obravnavi, ne pogovarjajo pa se o morebitnih drugih kaznivih dejanjih iste/ga mladostnice/ka, za katera morda vedo. Ena od kolegic je menila, da delavcev sodišča ne zanimajo obširnejša pisanja o mladostniku/ci in njegovem/njenem življenjskem okolju, pač pa so bolj za konkretna jedrnata sporočila – predvsem, ali se mladostnik/ca razume s starši, ali ga ti vzgojno obvladujejo – če ga ne, sledi izrek primernega vzgojnega ukrepa. Kolegi/ce so povedali/e, da strankam vnaprej povedo, ali bodo podatke, pridobljene v pogovoru z njimi, uporabili za izdelavo poročila, ki ga bodo nato poslali sodišču. Če stranka želi, povedo, kaj bodo v poročilo zapisali, včasih stranko celo povprašajo, ali se strinja z vsebino, ki jo nameravajo zapisati v poročilo. Na samem pogovoru oz. obravnavi na CSD se strokovni delavci praviloma ne osredotočajo toliko na samo kaznivo dejanje, ki ga je mladostnik storil, pač pa posvetijo večjo pozornost mladoletniku, njegovi družini, njegovi šolski situaciji, interesnemu polju, njegovemu vrednostnemu sistemu ipd.

Glede upoštevanja oz. varovanja poklicne skrivnosti je pri mojih kolegih/cah, enako velja zame, osnovno in hkrati najbrž edino vodilo, ki mu smemo pripisati možnost konsistentne rabe, načelo največje koristi za mladostnika/co.

KAKO NAŠ POLOŽAJ IN DELO VIDIJO DRUGI?

Navedel bom eno od videnj, ki nam lahko služi kot izhodišče za razmislek. V zvezi z vlogo strokovnih delavcev centrov za socialno delo pri obravnavi mladoletnih storilcev kaznivih dejanj bom navedel oceno enega od slovenskih tožilcev/tožilk, ki je v odgovoru na omenjeno anketo napisal/a, da je sistem za obravnavo mladoletnih storilcev kaznivih dejanj neusklajen, celo razbit, zaradi česar imajo v njem najpomembnejšo vlogo organi, ki je (najbrž) ne bi smeli imeti, kot je presodil/a. Ocenil/a je, da je komunikacija med različnimi sektorji, ki obravnavajo mladoletne storilce kaznivih dejanj, majhna. Zaradi tega po njegovem/njenem pridobijo v teh postopkih osrednjo vlogo organi socialnega varstva oz. njihovi nosilci, ker imajo največ informacij. Zaradi tega, je ocenil/a, pridobijo v teh postopkih »de facto« največ moči. Po njegovem/njenem je vloga CSD v postopku zoper mladoletne storilce/ke kaznivih dejanj sporna, ker so organi, ki hkrati ugotavljajo dejstva, predlagajo ukrepe in sodelujejo pri njihovem izvajanju, še zlasti sporna pa je po njegovem/njenem vloga CSD v primerih, ko v upravnem postopku tudi meritorno odločajo.

STROKOVNA USPOSOBLJENOST DELAVCEV SD

Delavci in delavke CSD opravljamo različna dela in naloge. Glede na zahtevnost delovnih situacij in potreb po strokovnem odzivanju smo pogosto v položaju, ki zahteva od nas psihoterapevtsko usposobljenost, v nekaterih drugih situacijah smo v vlogi, ki zahteva od nas pravniško oz. sodniško veščost in usposobljenost, v nekaterih situacijah zahteva narava dela od nas organizacijske sposobnosti in usposobljenost, administrativno veščost in znanja, ne nazadnje tudi policijskonadzorstvene afinitete in usposobljenost. Vsa bolj ali manj odgovorna, nekatera celo izjemno odgovorna dela, ki jih opravljamo na centrih za socialno delo, zahtevajo od nas dobro strokovno usposobljenost, kar pa je za posameznika težko dosegati vzporedno na več področjih hkrati. Razvitejše vede imajo svoja znanja in metode že dolgo organizirane po načelu specializiranja. Danes si težko predstavljamo zdravnika, ki opravlja prvi dan kirurške posege na kosteh, drugi dan pa kirurške posege na prebavilih, kaj šele zdravnika, ki opravlja prvi dan kirurške posege, drugi dan pa zdravi astmo; kar s pametjo skregana pa je videti kombinacija, da bi zdravnik opravljal prvi dan kirurške posege, drugi dan pa sodil ljudem, ki so storili prometni prekršek.

Na CSD vodimo postopke oz. odločamo v družinskopravnih zadevah, pri določanju stikov razvezanih staršev z otrokom/otroki, vodimo upravne postopke, v katerih odločamo o tem, ali bo otrok ali mladostnik odvzet staršem ali ne, ali bo nameščen v drugo okolje, v drugo družino, v zavod, bo posvojen pri »novih« starših, bo dan v rejo itn. Gre za izjemno radikalne in pomembne, včasih usodne posege v življenje posameznikov in družin. Postopki, ki so pri tem predvideni, se po svoji formi in vsebini bistveno ne razlikujejo od postopkov, ki jih vodijo sodniki na sodišču. Namestitev mladostnika v vzgojni zavod na osnovi 79. člena *Kazenskega zakona RS* je po vsebini povsem enak namestitvi mladostnika po 120. ali 121. členu *Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih*. Postopek v prvem primeru vodi sodnik na sodišču, v drugem primeru pa socialni delavec, pedagog, psiholog ali sociolog na centru za socialno delo, izjemoma pravnik. Na CSD je namreč zaposlenih zelo malo pravnikov. Ko posega v družinskopravna razmerja sodišče, vodi postopek sodnik, ki se je pred tem več let učil pravnih ved, zakonov, njihove rabe, vodenja postopkov ipd. – najprej na pravni fakulteti, nato na dvoletnem pripravniškem stažu, kjer je s pomočjo mentorja osvojil rabo zakonov v praksi. Po uspešno opravljenem pravosodnem izpitu je najbrž delal kot strokovni sodelavec oz. pomočnik in si še nekaj let pridobival izkušnje in znanja in šele nato je smel računati na imenovanje za sodnika za določeno sodno področje. Če prav vem, imajo v sodni sferi te zadeve nekako tako urejene. Spričo tega si ni težko predstavljati stisk in zadreg, nastalih v situacijah, ko mora strokovni delavec CSD brez predhodnega sistematiziranega pravnega izobraževanja in vodenega uvajanja prevzeti nase odgovornost vodenja upravnih postopkov in odločanja v družinskopravnih zadevah.

Za primer bom omenil še obravnavo otrok, ki so jih starši ali drugi zanemarjali, jih psihično ali fizično trpinčili, zlorabljali ipd. CSD je ustanova, ki je po zakonu edina dolžna v celoti prevzeti nase skrb za zaščito teh otrpk. Iz prakse in študijskih gradiv vemo, da je obravnava v takih primerih izredno težavna in zahtevna in terja dobro usposobljene kadre. Za delo na tem področju najbrž ni dovolj znanje, ki ga med rednim (dodiplomskim) študijskim programom posredujejo Visoka šola za socialno delo (prej Višja šola za socialne delavce), Pedagoška fakulteta, Filozofska fakulteta, Fakulteta za družbene vede ali Pravna fakulteta (to so ustanove, ki izobražujejo kadre, ki se po 69. členu *Zakona o socialnem varstvu* zaposlujejo na centrih za socialno delo). Znanja, ki jih posredujejo naštete ustanove, so zelo pomembna, dovoljšnja za opravljanje določenih del na CSD, za določena dela pa je potrebno dodatno specializirano usposabljanje. Na CSD že sedaj dela nekaj ljudi z opravljenim izobraževanjem s področja družinske terapije, transakcijske analize ipd. Ne smemo pozabiti, da na CSD tako ali drugače obravnavamo velik del

»najtežje« populacije v družbi. Pri nas obravnavamo veliko ljudi, ki jih obravnavajo tudi na policiji, na sodišču, neredko tudi v psihiatriji. V strokovnem smislu smo torej izpostavljeni izjemno visokim zahtevam.

Vrnil se bom k anketi. V njej je bilo zastavljeno tudi vprašanje o oceni lastne strokovne usposobljenosti. Od vseh s področja socialne dejavnosti, ki so na to vprašanje odgovorili, je le eden zapisal, da se čuti dovolj strokovno usposobljenega – ker se permanentno dodatno izobražuje. Večina jih je odgovorila, da se ne čutijo dovolj strokovno usposobljeni. Največ jih je navedlo, da se ne čutijo dovolj usposobljeni za skupinsko delo, sledili so oni, ki so odgovorili, da se čutijo šibki na področju kazenske zakonodaje, nato oni, ki so navedli, da čutijo potrebo po permanentnem izobraževanju, in oni, ki čutijo potrebo po dodatnem izobraževanju s področja svetovalnega dela. Močno skupino so sestavljali odgovori o pomanjkljivi usposobljenosti za delo z odvisniki, zlasti tistimi, ki uživajo heroin.

V zvezi s strokovnim usposabljanjem in verificiranjem strokovnih delavcev za področje socialnega varstva bom navedel še dvoje. Prvič, zahteve izpraševalcev na strokovnih izpitih. Na seznamu obvezne literature ni mogoče najti pisnega vira oz. gradiva, ki ni ali zakon ali pravilnik. Gre izključno za zakonodajo in akte, ki urejajo področje socialnega varstva. Od osebe, ki končujejo pripravništvo, se zahteva poznavanje 26 kosov literature, se pravi zakonov ali pravilnikov. Drugič, poglejmo, kako je s tem na Visoki šoli za socialno delo. Pregledal sem učni načrt šole za šolsko leto 1995/96 in ugotovil, da so na tej šoli takrat v štirih letnikih izvajali pouk iz 44 predmetov in zanje predpisali skupaj 553 kosov obvezne literature. Od tega jih je bilo s področja zakonodaje oz. zakonov 30, kar je 5,4% vse predpisane obvezne literature v tem študijskem letu. Med prvim in drugi je na temelju navedenega težko vzpostaviti korelacijo. Kot da gre za dvoje različnih področji z malo skupnega, ali pa da zajema področje prvega le dobrih 5% področja drugega.

VLOGE IN STROKOVNE DOKTRINE NA PODROČJU SOCIALNEGA VARSTVA

Ponovno se bom, na kratko, navezal na anketo. Na vprašanje o jasnosti strokovnih doktrin je dobra polovica delavcev CSD, ki so na to vprašanje odgovorili, menila, da niso jasne, dobra tretjina pa je menila, da so. Ostali so se opredelili za nekaj vmes. V odgovorih na to vprašanje je bilo navedeno, da delavci CSD v praksi ravnajo bolj intuitivno in po »ustnem izročilu«. Delo je pogosto prepuščeno osebni iniciativi. Slabo so določene vsebine delovnih mest. V enem od odgovorov je bilo napisano, da je doktrina socialnega dela »gnetljiva masa«, ki jo gnete vsak po svoje.

Na tem mestu bom ponovno pokazal na poklicno situacijo, v kateri se znajde veliko strokovnih delavcev slovenskih centrov za socialno delo, ko so kot strokovni delavci vključeni v obravnavo mladoletnih storilcev kaznivih dejanj. K sodelovanju jih pozove tožilstvo, pozneje pa še sodnik za mladoletne. Strokovni delavec CSD se pojavi v taki obravnavi najprej v vlogi osebe, ki začne zbirati podatke o mladostniku, njegovi osebnosti, družini in življenjskih okoliščinah, pomembnih za presojo njegove duševne razvitosti. V tej poizvedovalni oz. preiskovalni fazi postopka s(m)o strokovni delavcih centrov za socialno delo vključeni v obravnavo dotičnih mladostnikov kot neke vrste pomožni izvedenci. Zbiramo podatke o mladostniku, jih nato vrednotimo, si ustvarimo svoje mnenje, oceno, nato to posredujemo sodišču. S svojimi predlogi, mnenji, opozorili in strokovnimi ocenami vplivamo na odločitev sodnika v kazenskem postopku na sodišču.

Vsem nam je bolj ali manj znana in jasna vloga izvedencev v sodnih postopkih. Vemo, da so izvedenci strokovnjaki za določeno področje, ki se za svoj nastop na sodišču pripravijo, pred tem izdelajo natančno ekspertizo o vodenem primeru, sodniki pa jih na obravnavah spoštljivo sprašujejo o njihovem mnenju, ocenah, predlogih. Ko izvedenec odda (proda) svoj pisni izdelek sodniku in zadevo na obravnavi tudi ustno zagovarja, izgine iz sodnega postopka in se vanj več ne vrača, niti ga

pozneje ne sprašujejo po ocenah o izvajanju ukrepa, ki je bil izrečen mladostniku v sodnem postopku.

Strokovne delavce centrov za socialno delo sodišča praviloma ne vabijo k sodelovanju kot izvedence, pač pa kot »strokovne delavce«. Kaj je to, se sprašujem tudi sam. Sodišče nam ne da statusa izvedenca, včasih ni jasno niti, ali nas kličejo na sodišče kot strokovnjake ali kot priče. V primerih obravnav mladoletnih storilcev kaznivih dejanj nas na sodišču sprašujejo o mladostniku, po končani obravnavi pa praviloma še vedno kaj pričakujejo od nas. S samim zakonom je določeno, da smo kot ustanova oz. strokovni delavci dolžni izvajati določene vzgojne ukrepe, nekatere celo samostojno.

Kako torej orisati konsistentno in v celoti smiselno podobo strokovne doktrine za področje obravnave mladoletnih storilcev kaznivih dejan na centrih za socialno delo? Ostali procesni subjekti v postopkih zoper mladoletne storilce kaznivih dejanj imajo določeno oz. jasno definirano vlogo. Sodnik, na primer, sodi po določilih kazenske zakonodaje, po vnaprej določenih pravilih in v povsem jasnem okviru delovanja, pristojnostih. Podobno velja za tožilca, ki prav tako deluje po znanih in jasnih zakonskih predpostavkah in določilih, tudi polje delovanja in pristojnosti zagovornika, to je odvetnika, je povsem jasno določeno in strukturirano.

Med postopkom zoper mladoletnega storilca kaznivega dejanja delavec centra za socialno delo poleg svetovalne in izvedeniške funkcije neredko izvaja še bolj ali manj aktivno nadzorstveno funkcijo. Vloga strokovnega delavca centra za socialno delo v postopku na sodišču je slabo definirana – bistveno slabše od vlog ostalih procesnih subjektov. Vsaka veda, ki ji je mar za ugled in veljavo, skrbi za to, da so njene meje navzven jasno določene, da so jasno določene njene pristojnosti ipd. Na področju socialnega dela po moji oceni slabo skrbimo za določanje meja oz. razmejevanje od ali do drugih ved, subjektov, organizacij. To kaže, da slabo skrbimo za svoj strokovni ugled.